

O'ZBEK TILI VA INGLIZ TILLARIDA FALSAFIY TERMINLARNING TARKIBI

Norqulova Ruxshona Dilshod qizi

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti

+998978444585

Zamiraturpova@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.13907276>

Annotatsiya.

Ushbu maqola o 'zbek va ingliz tillaridagi falsafiy atamalarning tarkibiy qismlarni ko'rib chiqishga va bu murakkab iboralarni belgilaydigan lingvistik nozikliklarni ko 'rib chiqadi. Tadqiqotda o'zbek va ingliz tillaridagi falsafiy atamalarning tarkibi o 'rganilib, qiyosiy yondashuv qo'llaniladi. Aniq tahlil va illyustratsiya orqali tadqiqot madaniy, tarixiy va lingvistik omillar falsafiy tushunchalarning shakllanishi va talqinini qanday shakllantirishi haqida nozik tushuncha beradi. Maqolada o'zbek kontekstida falsafiy atamalarning o 'ziga xos namunalari o'rganilib, ularning qatlamlarini ochib, ularning ma 'nosiga xizmat qiluvchi madaniy va til ta 'sirlari ochib berilgan

Kalit so 'zlar:

falsafiy terminlar, terminlarning tarkibiy tahlili, o 'zbek va ingliz tillarida falsafiy terminlar.

Abstract.

This article examines the components of philosophical terms in Uzbek and English and examines the linguistic subtleties that define these complex expressions. The composition of philosophical terms in Uzbek and English languages is studied in the research, and a comparative approach is used. Through clear analysis and illustration, the study provides a nuanced understanding of how cultural, historical, and linguistic factors shape the formation and interpretation of philosophical concepts. The article examines specific examples of philosophical terms in the Uzbek context, reveals their layers, and reveals the cultural and linguistic influences that serve their meaning.

Keywords: philosophical terms, structural analysis of terms, philosophical terms in Uzbek and English.

Kirish;

Falsafiy atamalarning tarkibiy qismlarini o'rganish bir necha sabablarga ko'ra muhim ahamiyatga ega. Birinchidan, ushbu atamalarning tarkibiy elementlarini tushunish murakkab falsafiy g'oyalarni ifodalovchi lingvistik arxitektura haqida

bizga asosiy tushunchalarni beradi. Olim va faylasuflar atamalarning tuzilishini ajratish va tahlil qilish orqali ma'lum bir til, xoh ingliz, xoh o'zbek tillari doirasida bo'lsin tushunchalar qanday shakllantirilishi, ifodalanishi va bog'lanishi haqida chuqurroq tushunchaga ega bo'ladilar.

Ikkinchidan, bunday tadqiqotlar falsafiy nutqda muloqotning aniqligiga hissa qo'shadi. Falsafiy g'oyalarning nozik tabiati ko'pincha aniq va to'g'ri ifodalashni talab qiladi. Terminlarning qurilish komponentlarini tahlil qilish bir-biriga yaqin tushunchalar orasidagi nozik farqlarni aniqlashga yordam beradi, olimlar o'z g'oyalarni ravshanlik bilan etkazishlarini ta'minlaydi va yuzaga kelishi mumkin bo'lgan tushunmovchiliklarning oldini oladi. Masalan, " nisbiylik" yoki "egoizm" kabi atamalarni yaratadigan o'ziga xos morfologik o'zgarishlar yoki kombinatsiyalarni anglash va tushunish, murakkab falsafiy pozitsiyalarni aniqroq etkazish imkonini beradi.

Uchinchidan, falsafiy atamalarning tarkibiy elementlarini o'rganish g'oyalar va falsafiy paradigmalarning evolyutsiyasining tarixiy bayonini yoritib beradi. Til dinamik va madaniy hamda intellektual o'zgarishlarni aks ettirganligi sababli, atamalarning rivojlanishini kuzatish vaqt o'tishi bilan o'zgaruvchan falsafiy manzara haqida tushuncha beradi. Turli davrlar va til an'analari o'rtasidagi qiyosiy va qarama-qarshi tahlillar falsafiy tafakkurdagi o'zgarishlarni, yot tushunchalarning qabul qilinishini va yangi g'oyalarning paydo bo'lishini ochib berishi mumkin.

Bundan tashqari, ingliz va o'zbek kabi tillardagi falsafiy atamalarning tarkibiy qismlarini qiyosiy tahlil qilish madaniyatlararo muloqotlarni ham osonlashtiradi. U olimlarga umumiy tushunchalarni, tilshunoslik manbalarini va falsafiy asoslarni aniqlash imkonini beradi, turli til va madaniy kontekstlarda falsafiy fikrning o'zaro bog'liqligini chuqurroq tushunishga yordam beradi. Ushbu qiyosiy yondashuv yanada keng qamrovli va global ma'lumotga ega falsafiy nutqqa hissa qo'shgan.

O'zbek falsafiy terminlar bazasida qo'shma so'z shaklidagi termin birikmalar uchraydi. Ular asosan OT + OT shaklidagi qolib asosida qurilgan bo'lib, ikki bir xil qiymatga ega bo'lgan tushunchalarni bir-biriga solishtiradi yoki bir-biriga qarama-qarshi qo'yadi. Bularga misol qilib, zamon va makon, internalizm va eksternalizm, analiz va sintez kabi terminlarni keltirish mumkin. Bu qo'shma terminlar, asosan, ingliz tilidan qalqalash orqali yoki so'zma-so'z tarjima qilish orqali yasali, o'zbek tili terminologiyasining boyishiga xizmat qiladi: time and place, internalism and externalism, analysis and synthesis kabi.

O'zbek tilida tarkibiy jihatdan umumiy ko'rinishga ega bo'lgan birikmali terminlarning bir qancha qoliplari ko'p uchraydi. Bularga:

1. OT+OT: Baden maktabi, predikat belgisi, sartarosh paradoksi, vatan ravnaqi, vijdon erkinligi va hokazo.
2. SIFAT+OT: badiiy empatiya, deduktiv fikr, dunyoviy jon, estetik did, fundamentalistik eksternalizm, geografik determinizm, gipotetik mulohaza, ilohiy nazariya, kategorik imperativ, milliy ong, ontologik argument.
3. FE'L+OT: bilish nazariyasi, bilish usuli, ideallashtirilgan obyekt.
4. SIFAT+OT+OT: millatlararo muloqot madaniyati, moddiy ekvivalentlik qonuni, moddiy ta'sir qonuni, qadimgi xitoy falsafasi, yetarli asos qonuni.

Ingliz tilidagi ko'p komponenli terminlar asosan tarkibiga ko'ra quydagi bir qancha guruhlarga bo'linishini tahlilimiz davomida guvohi bo'ldik:

1. N+N: axiology, copyright, psychologism, slingshot, structure-description, thing-word, topic-neutral;
2. Adj+N: aesthetic appropriation, aesthetic empathy, basic action, dynamic logic, ethical compliance, existential quantification, false dilemma, free will, implicit bias, modal logic, natural deduction, personal identity, possible worlds.
3. Adj+N+N: divine command theory, external world skepticism, greatest happiness principle, total evidence requirement, unexpected examination paradox.
4. Adj+Ving: circular reasoning, ethical decision making, categorical reasoning, evidential investigating, metaphysical speculating.
5. N+N: axiology, assertion sign, barber paradox, copyright, feminist epistemology, Frege argument, gambler's fallacy, proof theory, relevance logic, sound argument, truth value, virtue ethics.
6. N+of+N: context of discovery, denial of antecedent, fallacy of composition, fallacy of red herring, fallacy of reification, principle of credulity, principle of testimony.

Ingliz falsafiy nutqida "egoism" va "absolutism" kabi shakllangan atamalar oddiy atamalarni o'zgartirish orqali tilning maxsus falsafiy tushunchalarni yaratish qobiliyatini misol qilib ko'rsatadi. "Ego" tushunchasidan kelib chiqqan "egoism" axloqiy individualizmni chuqur o'rganadi, shaxsiy manfaatni asosiy tamoyil sifatida ta'kidlaydi. Axloqiy falsafada "egoism" atrofidagi munozaralar o'z manfaatlarini jamoaviy farovonlikdan ustun qo'yishning axloqiy oqibatlarini o'rganadi. Bu atama individual axloq va ijtimoiy qadriyatlar to'g'risidagi kengroq nutqda nozik axloqiy pozitsiyani egallab, o'zgarishlarga uchraydi.

Ingliz falsafiy leksikasidagi "Chinese room argument" (sifat + ot + ot) bilan ifodalangan murakkab frazema atamalar turli komponentlarni birlashtirib, murakkab falsafiy bahslarni qamrab oladi. "Chinese room argument" sun'iy intellekt, ong va tushunish haqidagi savollarni o'z ichiga oladi, aql va idrok haqidagi falsafiy munozaralarga xos bo'lgan murakkab qatlamlarni tasvirlaydi.

Bundan tashqari, murakkab birikmali terminlarga "existential crisis story" (sifat + ot + ot) kabi atamalar kiradi. Bu yerda "existential" va "crisis" birikmasi ekzistensial falsafani "hikoya" nazariyasi bilan birlashtiradi. Ushbu misol murakkab birikmali terminlar turli intellektual an'analar va intizom sohalariga tayangan holda nozik falsafiy nuqtai nazarlarni ifodalashni qanday osonlashtirishini ko'rsatadi. "Chinese room argument" va "existential crisis" kabi terminlar ingliz tilining boy falsafiy mazmunni o'z ichiga olgan murakkab atamalarni yaratish qobiliyatiga misol bo'lib, falsafiy izlanish va lingvistik ifodaning o'zaro bog'liqligini ta'kidlaydi.

XULOSA;

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, o'zbek va ingliz tillarida qiyosiy tahlilni amalga oshirish orqali falsafiy atamalarning tarkibiy qismlarini tushunish yaxshilanadi va u madaniyatlararo falsafiy tadqiqotlar atrofida davom etayotgan muloqotga hissa qo'shadi, falsafa sohasida yanada yaxlit va global miqyosda ishonchli ma'lumotlarni beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Black, M. (1949). Language and philosophy; studies in method.
2. Gabbay, D. M. (2012). Investigations in modal and tense logics with applications to problems in philosophy and linguistics (Vol. 92). Springer Science & Business Media.
3. Hacking, I. (1975). Why does language matter to philosophy?. Cambridge University Press.
4. Peregrin, J. (1998). Linguistics and philosophy.
5. Рубцова, С. П. (2017). Художественный текст как предмет понимания в лингвистике и философии. Вестник Воронежского Государственного Университета. Серия: Философия, (4), 54-68.
6. Самигуллина, Л. З., Васильева, Э. Р., & Хакимова, А. И. (2018). Роль философии, филологии и лингвистики в терминологических исследованиях. Филологические науки. Вопросы теории и практики, (5-1 (83)), 151-154.

